

Meie peres pole televiisorit kunagi olnud

Sirp 14.11.2003

András Berecz

Muinasjutuvestja Piret Päär ja tõlkija Ivar Sinimets vahendavad ungari muinasjutuvestja Andras Berecz nägemuse jutustaja/jutustamise sünnist

András Berecz on sündinud 1957. aastal Budapestis. Esimesed laulud õppis ta oma emalt, kes oli Kunhegyesis kuulus tantsukeerutaja ja rahvalaulik.

Oma lood ja laulud on Berecz kogunud 20 aasta jooksul ungari küladest Transilvaanias, Moldovas, Ülem-Ungaris jm. Tema juttude ja lauludega on avaldatud 6 heliplaati ja kassetti, ta on teinud telesaateid Duna TVs. Peale selle mängib Berecz ungari tuntud rahvamuusikaansamblites Ökros ja Egyzolah.

1997. aastal avaldas Berecz etnograafia-uurimuse traditsioonilise rahvamuusika esteetikast. Et András Berecz on oma ala meister, annavad tunnistust mitmed Ungari riiklikud autasud: noore rahvakunstniku preemia (1985), Ungari kunstipreemia (1990) ja Ungari Vabariigi Kuldne teeneterist (1993).

Selliste autasude kohta ütleb András Berecz: "Meeldiv asi muidugi." Aga veel ütleb ta: "Mu elukutseks on laulmine ja jutuvestmine. Mu kahe "aine" õpetajate hulka on sattunud kirjaoskamatuidki, ent õitsval järjel pole neist ükski. See on selline kool, mida lõpetada ei saa, kuigi häid hindeid ja tunnustust olen seal juba saanud." Ajakirjaniku küsimusele, millist tunnustust ta silmas peab, tuleb vastus: "Ciherekpatakist pärit Imre-taadi, Imre Tankó käest saadut; kui ta kuulis mind temalt "varastatud" laulu esitamas ja lausus: "Hea". Méra, Csűkszereda, Brassó ja Székelyudvarhely ungarlastele tekitatud lõbusat tuju. Oma ema sõrmenipsutamist, kes minu pärast sõbrunes Transilvaania rahvamuusikaga."

Andrasiga kohtumine on minu autasu. Olin juba seitse aastat muinasjutte jutustanud ja vastavat koolitus- ja meelitustööd siinmail teinud, kui juhtusin teda kohtama Teatri- ja Muusikamuuseumis, kus ta jutustas ungari rahvamuusikustest, laulikutest. Tegi seda niisuguse helluse ja südamesoojusega, nagu seda saab teha ainult inimene, kes väga hoolib maailmast enda ümber. Kolm aastat tagasi õnnestus mul Andrijs Berecz kutsuda konverentsile

“Jutuvestja tänapäeval”. Rääksime ka tänapäeva “suurest jutuvestjast ja kasvatajast” televiisorist. Andrés arvas: “Meie peres pole televiisorit kunagi olnud. Õhtul kella seitsmest kümneni on inimese kujutusvõime kõige elavam, vajadus seltsi järele kõige suurem, enamasti on see päeva ainuke osa, mil kogu pere saab koos olla. Nende, üksteisele pühendatud tundide pärast tasub peret luua. Aga suur pildikast... mm... õigemini küll -kamakas trügib me ellu enim just sel ajal. Istub kodudes nagu käomuna teise linnu pesas! Harva kui midagi ilusat ja õiget teatab. Minu meelest ei sobi ta laste kasvatamiseks üldsegi.” Hiljemgi olen tal külas käinud ja ikka kuulen temalt midagi nii olulist, mida saab öelda vaid Õpetaja. Või ainult inimene, kes otsib seda pooltteist sõna...

Tollal, konverentsil, rääkis Andrés Berecz: “Minu parimaks õpetajaks jutuvestmise alal on olnud mu ema. Sündisin, kui ta oli 43aastane ja jäin tema ainukeseks lapseks. Kuigi olen sündinud meie pealinnas, pole minu elamises nelikümmend kolm aastat televiisorit üldse olnud. Minu ema rääkis õhtuti muinasjutte. Meie tuba ei olnud kuigi suur. Kui voodist välja hüppasin, oli karta, et sein jääb kohe ette ja seda igast kolmest küljest; neljas sein oligi kohe vastas. Aga see väike ruum täitus igal õhtul paljude tegelastega. Ja praegugi teen ma oma suu muinasjutuvestmiseks lahti ainult siis, kui ma näen oma silme ees kõiki neid tegelasi, keda nägin lapsepõlves ema muinasjutte kuulates.

Kord kutsuti mind ühte Ungari külasse laulma. Mul oli õnn näha, kuidas üks väike vana eideke rääkis umbes neljasajale inimesele. Ma seisin tema selja taga, ulatusin vaatama ainult tema pearätti, aga ma nägin, kuidas inimesed mõistsid tema juttu. See oli isegi silmadega haaratav, kuidas see muinasjutumõistmine jõudis ülevalt alla ja siis liikus uuesti vasakule üles. Kujutage ette viljapõldu, mida tuul sasib! Täpselt samuti liikus publiku naer, kui see eideke rääkis. Jutustajale oli lubatud, et ta võib rääkida kümme minutit. Kahekümne minuti järel taipasid korraldajad talle klaasi vett pakkuda. Ta ütles, et pole janune, tänas ja rääkis edasi. Ma olen näinud hiljemgi sellise võimega inimesi, et kui neil sõna kukub suust, siis saab sellele järele vaadata...

Kui ma kooli lõpetasin, öeldi mulle “Nüüd on aeg inimeseks saada!” ja anti nõu, et kõige lihtsam viis inimeseks saada on, kui lähed ülikooli õppima. Kuna mina oskasin tol ajal kõige paremini joonistada, siis otsustasin, et lähen kunstiülikooli. Siis aga arvasid nad, et ega see eriti mõistlik ei ole, sest kunstnikud lõpetavad tavaliselt halvasti – kindlasti tiisikusel ja kuskil mansardkorrusel. Seda ma tõesti ei tahtnud. Siis öeldi, et sellest, kes läheb õigusteadust õppima, võib veel ükskõik mis saada. See oli kõige suurem valekäik minu elus, sest õigusteadusega ei tahtnud ma küll mingit tegemist teha. Isegi see õppetool oli imelik. Et sisse pääseda, tuli avada üks kuskilt kõrgemalt – kõrgemalt, kui ma ise olin. Ja oli alati kaks võimalust: ma kas ei saanud seda üldse lahti või virutasin selle ukse nii kõvasti lahti, et laest tuli lupja kaela. Käisin seal juba kolmandat aastat. Minu õpiraamatus oli üksjagu neid kahtesid, nii tagasihoidlikke kui ka rasvaseid kahtesid.

Siis ma sattusin muinasjutte koguma. Olen kogunud muinasjutte nii Ungaris, Transilvaanias kui mujalgi. Käisin palju ringi, sest tahtsin koguda lugusid, tahtsin tundma õppida elu ja seda keskkonda, kus muinasjutud sünnivad. Olin juba kokku kogunud üsna palju muinasjutte, kui arvasin, et nüüd ülikoolist aitab. Mind ei saadud välja visata – ma tulin ise tulema. Et oleks raha, läksin metskonda tööle. Tuli istutada puid, korjata kokku prahti ja hirvelaipasid. Aga minu töökaaslased olid väga huvitavad inimesed. Seal oli näiteks mees, kes oskas väljendile “sajab vihma” leida kolmkümmend võimalust. Nii näiteks ütles ta vihma kohta, mis polnud eriti tihe: et “vihmapiiskade vahelt on võimalik läbi minna...”

Juttude kogumine sai mulle väga tähtsaks, ma kogusin kõike: muistendeid, muinasjutte, aga tegelikult igasugust rahvaluulet.

Ükskord tahaksin kirja panna raamatu, kus poleks mitte juttu sellest, kuidas mina jutustasin,

vaid kuidas publik mulle paistis. Kujutage ette, et mul oli vaja esineda sellisel õhtul, kus ma nägin veerandi publiku kukalt, veerandi nägu ja ülejäänud olid kuidagi seljaga. Neile oli tähtis istuda ümber laua, mitte see, et vaadata, kes seal räägib! Nende selja taga oli mul väga raske jutustada. See on üks väga omapärane rahvagrupid. Nendel polnud aimu, mis on aplaus. Arvasin, et nad on minu peale pahased. Ehkki nad pidasid minust väga lugu – nagu hiljem selgus. Lõpuks ütlesid, kuidagi läbi hammaste, no tulge ükskord siis veel. Aga oli ka selliseid, kes kõndisid vahepeal viie kilomeetri taha koju ja töid mulle küpsetisi ja pudeli veini. Väga huvitav on praegu, sajandivahetusel, lastele muinasjutte jutustada. On vahe, kas rääkida kõrvaliste külade lastele või sellistele, kel on televiisorid ja kõik muu olemas. Paljude võimalustega killustatud lapsed ei suuda tähelepanu koondada; neid on raske kaasa haarata. Kui just hiire ja karu häält ei tee, siis on nad kole rahutud ja jooksevad laiali. Budapestis on kahekümnele lapsele palju raskem rääkida kui kuskil kaugel porises väikses külakeses kaheksajale. Ja lapsevanemad on veel hullemad! Asjata on neile öelda, et olge vait ja kuulake. Nad istuvad kuskil tagapool ja räägivad oma riietest. Ungaris öeldakse, et muinasjutuvestjale on lärm seesama, mis peremehele on varas. Sest sõna teine ja kolmas tähendus läheb sedasi kaduma. Just see läheb kaduma, mille nimel tasub juttu vesta. Praeguses maailmas on vaikus väga harv asi. Pange tähele: kui räägite oma igapäevast juttu, ja teete pausi, siis arvatakse tavaliselt, et olete oma jutu lõpetanud. Võimalust selleks, et mõelda järgmise lause peale, mida sa öelda tahad, ei anta. Pausid tuleb täita ää-dega – ainult siis võid täitsa targa inimesena välja paista.

Räägin teile veel midagi. Ma käisin Serbias, kui seal oli sõda. See oli väike küla. Nende pidulik õhtusöök oli ainult võileib. Oli külm novembrikuu, mitte soe nagu praegu. Olime kütmata saalis. Üks 60 vatine pirn oli ainus valgus. Ometi oli sinna kokku kogunenud nelisada last! Ütlen veel, et Budapestis on kaksikümme last raske kokku saada. Saali mahtus ainult 200 last, pool ootas väljas, et hiljem jutte kuulata. Ma arvan, te olete minuga nõus: haarata kahtsad last nii, et ei tekiks distsipliiniprobleeme, on ikkagi küllalt keeruline. Aga mis siis tegelikult juhtus? Need lapsed, kes mu ümber istusid, hakkasid mind puudutama. Samal ajal nad kuulasid mind, kuulasid täie tähelepanuga. Tundub, et ka lapsed suudavad andunult ja tähelepanelikult kuulata, kui nendega tegeldakse. Ja kui juba tähelepanu on koondatud, siis saab rääkida muinasjuttu.

Muinasjutuvestmine pole praegu Ungaris eriti moes. Ma olen ainus inimene Budapestis, kes jutustamisest elab. Kuidas see muinasjutuvestmine siis mul tavaliselt käib? Mind otsitakse telefoni või kirja teel üles ja öeldakse konkreetselt, et tule üheks või teiseks ajaks siia või sinna. Olgu see kasvõi kuu peal – sinna ma siis saama pean! See on vast esimene põhimõte, mida ma jutustajana järgin.

Enne jutustamist on vaja selgusele jõuda, kellega ma kohtun. Kui on tegemist noorte inimestega, siis tuleb armastusest rääkivate muinasjuttudega natuke ettevaatlik olla. Mind on kutsutud esinema ka kirikusse. See on praegu moes ja loomulikult räägin seal siis piiblilugusid. Pulmades saab ka piibli tekste kasutada. Veini degusteerimisel on omad teemad. Pulmades olen rääkinud pruutpaarile piiblilugusid ja kasvõi seda, kuidas siiski elus hakkama saada, kui üks pool abielus on kehavõitu.

Traditsiooniline ühistöö või talgutöö, kus vanasti jutustati, on tänaseks päevaks taandunud või lausa kadunud. Väga huvitav on jälgida, kuidas muinasjutt siiski leiab võimalusi mõjule pääseda, ellu jääda. On korraldatud kõikvõimalikke muinasjutuvestjate võistlusi. vahetevahel televisioonis. Pannakse lapsed omavahel jutustama. Pärast sellist saadet, kuu või kaks, kiidetakse seda – anri ajakirjanduses. Ka õpetajad kogevad, et muinasjuttudel ja jutustajatel on lastele mõju. Jutuvestjad aga võivad öelda, et nendel lastel, kes muinasjuttu kergemini vastu võtavad, on hea õpetaja.

Samas aga sõna ka väga tihti kardetakse. Hakatakse muinasjuttu liiga mängima, esitama. Ma käisin eile õhtul saunas ja jäin vahtima seda kausitaolist puust asja, millest teil on kombeks

kerisele vett visata. Seal olid tublid praod sees ja ma mõtlesin: kuidas see asi vett peab? Kui ma aga seda lähedalt vaatasin, siis nägin, et sees on plastmassist sisu. Liiga visuaalselt esitatud muinasjutt on nagu plastmassist sisuga puukibu. Ja kui asja üle järele mõelda, siis tegelikult see on pettus. Jutuvestja ja lugu peavad olema ausad. Keel, sõna on tihti olulisem kui lugu ise. Keel on jutustajale sama tähtis kui ratsanikule hobune. Kui liiga kirjanduslikus keeles või dramatiseeritult rääkida, siis see on sama kui võtta hobune uhke husaari alt ära. Siis selgub, et mees on lühike, paks ja kõverate jalgadega jne. Aga niimoodi – hobuse seljas – on ta midagi suurt ja üllast! Just praegusel ajal, kui igal pool on kombeks palju rõhutada, hästi suurelt kirjutada, rasvaselt üle joonistada ja alla kriipsutada, just praegusel ajal on tähtis kasutada jutuvestmisel nii tagasihoidlikke vahendeid kui vähegi võimalik. Ma pean väga oluliseks, et muinasjutt jõuaks kuulajani nii, kuidas eeljutustaja rääkis. Minu õpetajateks on olnud väga lihtsad inimesed, väikestest kaugetest poristest küladest, väga väheste tagasihoidlike liigutuste ja zestidega.

Õeldakse: kui sa laulad, siis helid peavad värelema umbes niiviisi nagu haavalehed või nii, nagu peegeldub valgus Doonau lainetes. Hea laulja ja hea jutuvestja vahel pole piiri. Kohati võib öelda, et laulja jutustab ja jutustaja laulab...

Ma räägin teile veel ühe loo, sest lood räägivad iseenda eest paremini.

Mul on neli last, Istvan on kogu oma elu kuulnud muinasjutte, õhtust õhtusse. Kuna televiisorit meie majapidamises pole, siis on lapsed uinunud magama muinasjutuga.

Kord korraldati rajoonisisene muinasjutuvõistlus. Kampa võeti ka minu laps. Arvati, et kes siis veel kui mitte muinasjutuvestja laps peaks teadma muinasjutte. Valisime talle jutu välja ja igal õhtul panin ta tooli peale seisma ja ütlesin talle, et räägi nüüd siia või sinna suunas. Ta ei õppinud seda lugu sõna-sõnalt pähe, vaid jättis tegevusliini meelde. Ja oli tõesti rõõm näha, kuidas laps lõi igakord ise loo. Lõpuks oli käes muinasjutuvestjate etteastumise päev. Minu lapsuke oskas seda lugu rääkida juba seitset-kaheksat moodi. Enamasti oli iga lapsega kaasas lapsevanem või õpetaja. Tema oli üks. Ta oli kaheksa-aastane ja talle oli seletatud, kuhu minna, kus see esinemine toimub, ja ta läks. Istus üksinda pingis poiss ja ootas. Ürii oli juba väga kannatamatu, sest iga lapsuke oli oma kümne minuti asemel rääkinud kakskümmend. Lõpuks oli käes tema aeg. Siis küsiti tema käest seda paberit, kuhu muinasjutt on kirjutatud. Laps ütles, et tal ei ole seda – ta räägib peast. Ta saadeti ära, öeldi: istu. Sellest ajast peale minu poiss küll ühelegi võistlusele enam ei lähe.

Mis siis selles loos on huvitav? Mitte et laps jäi võistlusest kõrvale; huvitav on hoopis see meie aeg, kus suulisel või räägitud sõnal pole tähendust, loeb vaid see, mis on kirjutatud.

Ka minul on korduvalt palutud lugusid üles kirjutada. Olen neid küll kakskümmend aastat rääkinud, aga ikkagi on neid raske kirja panna. Sest iga kord räägin ma isemoodi. Mulle tundub, et iga muinasjutt, mida me oleme hakanud armastama, elab oma iseseisvat elu. Kui nüüd proovida võrrelda räägitud ja kirjapandud teksti, võiks öelda, et need on nii erinevad, nagu erinevad üksteisest elav inimene ja inimjalg lumel.

Ungaris öeldi vanasti, et üks sõna on vähe, kaks sõna on palju – kust ma seda parajat, seda pooltteist sõna võtan? Aga mina ikka otsin seda pooltteist sõna.